

SZILÁGYI MÁRTON

SCHEDIUS LAJOS SZEREPE AZ URÁNIA KÖRÜL

Toldy Ferenc 1843-as, Kisfaludy Társaságban elhangzott emlékbeszéde teremtette meg a magyar irodalomtörténet Kármán-paradigmáját, megkonstruálva egy szerzőt és életművet.¹ Ennek a rendkívül nagyhatású és nagy jelentőségű gesztusnak azonban voltak igen komoly előzményei, sőt filológiai kritériumai is – nem egy szabad manipulációs önkény működéséről van itt szó, ahogyan ezt az újabb, Foucault tanulságait is megfontoló dekonstruktív elemzések sugallják (bár ezen tanulmányok esetében inkább egy teória szemléltetéséről van szó, mint egy konkrét irodalomtörténeti probléma exponálásáról).² Érdemes ugyanis figyelmet szentelni annak, hogy Toldy az emlékbeszédben „kortanú”-ra hivatkozott³ – ez pedig aligha lehetett más, mint Schedius Lajos.⁴ Megkerülhetetlen tehát annak fölmérése, mit tudhatott meg Toldy Schediustól, s az idős professzor információi mennyire erősíthetők meg egyéb forrásokból.

Az ifjú Toldy Ferenc eljárása teljesen logikusnak látszik, amikor bővebb tudnivalóért Schedius Lajoshoz fordult: az *Uránia* három kötetét átlapozva ugyanis csak egyetlen cikk alatt találhatott a szerzőt megnevező aláírást, mégpedig szerencsés módon az ekkor még élő és aktív professzorét,⁵ akivel ráadásul a Kisfaludy Társaságban szoros munkakapcsolatban is volt: Schedius Lajost 1842. március 16-án választották be a társaságba, október 12-én pedig három évre helytartó elnök is lett, míg Toldy igazgató.⁶ A rejtélyes orgánumonról tehát valóban tőle lehetett fölvilágosítást remélni. Schedius ekkor már jóval hetven fölött volt: 1768-ban született – halála majd 1847-ben következik be. Kérdéses lehet már az is, mennyire megbízható a memóriája; s egyáltalán, Toldy emlékbeszédének mely elemei vezethetők vissza bizonyosan az informátorra. Ennek ugyanis az egyes kijelentések hitelessége szempontjából lehet jelentősége: Waldapfel József például azért tekinti hitelesnek a Toldy felhozta adatokat, mert hiszen egy Kármánt bizonyíthatóan

¹ Erről részletesebben l. korábbi tanulmányomat: *Kármán József XIX. századi újralfelfedezése*. ItK 1993. 248–255.

² A legerőteljesebben: MILBACHER Róbert, *D. Schedel (Toldy) Ferenc úr hagyományai avagy a filológia dicsősége és bukása képekben*. In *Fanni hagyományai*. Szerk. ODORICS Ferenc és SZILÁSI László. Szeged, 1995. kül. 118. skk. (deKÖN-KÖNYVEK. Irodalomelméleti és interpretációs sorozat 2.); nagyobb filológiai műveltség birtokában, kevésbé végtelenen: DEVESCOVI Balázs, *A mítosz és Fanni*. OTDK-dolgozat, 1995. Kéziratban.

³ D. SCHEDEL [TOLDY] Ferenc, *Kármán J. és Fanni emlékezetök*. In *Kármán József írásai és Fanni hagyományai*. Újra kiadta és bevezette D. SCHEDEL [TOLDY] Ferenc. Pest, 1843. XVI. Toldy írásának későbbi kiadása, amely néhány ponton – stílárisan és tartalmilag – eltér az 1843-astól: *Kármán és Fanni emlékezete*. In *Toldy Ferenc irodalmi beszédei*. II. kötet. Pest, 1872. 144–151.

⁴ Schediusra nézve alapvető: DOROMBY Karola, *Schedius Lajos mint német–magyar kultúrkövetítő*. Bp., 1933. (Német Philológiai Dolgozatok LVI.); az újabb szakirodalomból kiemelendő: FRIED István, *Schedius Lajos és folyóirata* (Zeitschrift von und für Ungern, 1802–1804). MKszle 1981. 81–94.

⁵ Prof. SCHEDIUS Lajos, *A Vallás Szeretetre-méltó-volta*. *Uránia*, I. 1–14.

⁶ KÉKY Lajos, *A Kisfaludy-Társaság története (1836–1936)*. In *A százéves Kisfaludy-Társaság (1836–1936)*. Kiad. KÉKY Lajos. Bp., 1936. 54.

ismerő kortárs jelenlétében hangoztak el.⁷ Ettől még természetesen sok mindenben kételkedhetnénk, ám bizonyos támpontok remélhetők.

Bodnár Zsigmond 1880-ban úgy vélte, Schedius személyesen tájékoztatta Toldyt Kármán iratairól; ezt a feltevést egy levélre alapította: „Toldy Ferenc iratai között Schedius egy levélét olvastuk, melyben az öreg tudós azt írja, hogy sajnálatára nem volt otthon, mikor Toldy meglátogatta és így nem adhatott tájékoztatást abban a bizonyos ügyben. A levél keltét tekintve, valószínű, hogy e tájékozás Kármán iratait illeti.”⁸ Nos, ezt a levelet lehet azonosítani, bár a szerző semmiféle forráshivatkozást nem ad; a dátuma (1843. jan. 29.) valóban nincs messze a Kisfaludy Társaság ülésének időpontjától.⁹ Mindazonáltal Bodnár ötlete kevésbé valószínű, hiszen – éppen a Társaságban viselt tisztségek miatt is – lehetett bőven egyéb megszélesíthető Schediusnak és Toldynak; a levél pedig annyira semmitmondó, hogy se pro, se kontra nem bizonyít semmit. Ráadásul Toldy nem – vagy nem kizárólag – szóbeli információkra támaszkodott, Schedius Lajos írásban készített el egy emlékeztést az ifjú tudós kérésére: ennek töredéke fennmaradt az MTA Kézirattárának Toldy-hagyatékában.¹⁰ Az egylapos, autográf tisztázat versóján a 3. szám olvasható, ami arra mutathat, hogy legalább egy kétoldalas lap elkallódhatott. Igaz viszont, hogy a szöveg egy olyan mondattal kezdődik, amely akár egy teljes szöveg kezdete is lehetne. A kézirat keltezetlen és szignót sem tartalmaz – tartalmilag s a kézírást illetően azonban kétségtelenül Schediushoz köthető, valamint a körülötte lévő egyéb iratok (ti. Toldynak a Kármánra vonatkozó anyaggyűjtése és jegyzetei) is ezt erősítik. A függelékben teljes terjedelmében közölt szöveg egyik szembevető sajátossága, hogy milyen kevéssé adatszerű; sokkal inkább egy érzelmi hatásra törekvő, irodalmias formában megjelenő felidézésre vállalkozik. Schedius például kipontozza az Uránia megjelenésének évét (nyilván nem emlékszik rá, s utána sem néz); nem adja meg pontosan Kármán születésének és halálának idejét, még az évszám szintjén sem. Erdemes összefoglalni a visszaemlékezés konkrétumait:

1. Kármán elragadó fiatalember és élénk szellem.
 2. Losoncon született, apja református prédikátor és szuperintendens, aki 1792-ben nemességet kap az uralkodótól.
 3. Pesten jár egyetemre, jogi tanulmányokat végez.
 4. Tanulmányait a bécsi egyetemen folytatja.
 5. Az 1790/91-es országgyűlés után Pestre megy, és ügyvédi pályára lép.
 6. Maradtak hátrahagyott följegyzései és írásai, amelyek bizonyítják tudományos és szépirodalmi törekvéseit.
 7. Barátjával, Dr. Pajorral megalapítja az Urániát.
 8. 1795-ben „reménytelen állapotban” elhagyja Pestet, mert egy „életveszélyes” betegség fejlődik ki benne.
 9. Losoncon, szüleinek karjai között adja ki a lelkét.
- Ezeknek az információknak a birtokában aztán többszörösen zavarban lehetünk. Ha ugyanis abból a szempontból vizsgáljuk meg őket, hogy mennyire állják

⁷ WALDAFEL József, *Ötven év Buda és Pest irodalmi életéből 1780–1830*. Bp., 1935. 100. skk.

⁸ BODNÁR Zsigmond, *Uránia. Kármán és Pajor*. Bp., 1880. 79–80.

⁹ MTAK Kt. M. Irod. Levelezés 4-r. 90. sz. (Schedius Lajos Toldyhoz – 1843. jan. 29.)

¹⁰ MTAK Kt. Történel. 2-r. 11. sz. (*Kármán József életére és műveire vonatkozóak*. TOLDY Ferencz jegyzetei és gyűjtése); a kéziratot már GALOS Rezső is felhasználta bizonyos szempontból: *Kármán József*. Bp., 1954. 132–133.

ki a forráskritika próbáját, egyaránt találunk hitelesíthető, valamint jelenlegi tudásunk szerint ellenőrizhetetlen, sőt, alaposan kétségbevonható adatokat is. Kármánra vonatkozó tudásunk ugyanis eredendően meglehetősen hiányos; az 1849. évi losonci tűzvész pusztítása miatt a szóba jöhető helyi forrásanyag is jórészt megsemmisült, ez magyarázza azokat a hézagokat, amelyeket az egyébként széleskörű kutatásokat végző Gálos Rezső sem tudott megnyugtatóan pótolni az életrajzban.¹¹ A feltétlenül megerősíthető információk közé tartoznak Kármán pesti jogi tanulmányai, valamint ügyvédi működése; ám nem ismerjük ügyvédi vizsgájának idejét (a Királyi Tábla előtt tett ügyvédi cenzurák jegyzőkönyvei éppen 1783 és 1791 között hiányoznak,¹² pedig a valószínűsíthető időpont éppen 1790 lenne),¹³ sőt, munkaadójának pontos kiléte is megmaradt ez ideig a valószínűsítés szintjén. Bécsi tartózkodásának céljaként az egyetem látogatása legalábbis megkérdőjelezhető: az egyetem anyakönyve nem tartalmazza a nevét a beiratkozott hallgatók között.¹⁴ Kármán születési helyének és a családi háttérnek az érzékeltetése pontosnak tekinthető; igaz, a tömörség miatt olyannyira egymás mellé rendelődik az apa hitszónok és szuperintendens mivolta, hogy nem válik egyértelművé: Kármán nem egy református püspök fiaként született – apját csak 1794. május 13-án választották meg superintendensnek Rév-Komáromban.¹⁵ Az író külsejéről és szellemének elevenségéről egyetlen korabeli leírást sem ismerünk, sőt, egyetlen egyéb, későbbi visszaemlékezést sem; ez az állítás tehát bizonyosan ellenőrizhetetlen. Mivel nem tudjuk Kármán tartózkodásainak biztos kronológiáját, nem szembesíthetjük semmivel Schedius emlékezésének azon mozzanatát sem, hogy az író az országgyűlés után tért volna vissza Pestre (igaz, Schedius nyitva hagyja a kérdést, honnan tért vissza: Bécsből-e, vagy éppen Pozsonyból – hiszen nem világos, az országgyűlés említése csak időpontot vagy esetleg helyszínt is jelöl). A Kármán hátrahagyott följegyzéseire való hivatkozás azonban sokatmondó: a jelenleg az MTA Kézirattárában őrzött, Kármánnak tulajdonított irategyüttes provenienciáját, bekerülési körülményeit ugyanis nem ismerjük, egy-két közvetett adatból következtethetünk csupán. Például amikor Székely József először publikálta szelektálva és lefordítva a Markovicsné-levelezést, Toldynak mondott köszönetet: „Az itt közzétett levelek eredetijéhez a magyar akadémia [sic!] érdemes titoknok, Toldy Ferencz ur szívésségéből jutottam, kivéve a két utósó autographiát, melyel [sic!] Kármán egyetlen még élő nőrokonja személyesen tisztelt meg.”¹⁶ Vagyis a levelezés legnagyobb egybefüggő tömbje, a Markovicsné-levelek valamiféleképpen Toldyval függtek össze; igaz, az nem világos, hogy ő volt-e a kéziratok tulajdonosa, vagy ezek ekkor már az Akadémia birtokában voltak, s ő csak figyelmeztette Székelyt az iratok létezésére. Székely másik utalása a két,

¹¹ A forrásanyag pusztulására több helyütt utal: GÁLOS Rezső, *i. m.* 168., 189. A Kármán-életrajz újragondolására kísérletet tettem egy újabb dolgozatomban: *Kármán József: ami tudható és ami nem.* Palócföld, 1995. 6. sz. 492–498.

¹² Dr. BADIĆS Ferenc, *Magyar írók ügyvédi vizsgálatai.* ItK 1901. 204.

¹³ Erre l. GÁLOS Rezső, *i. m.* 27. sk.

¹⁴ Archiv der Universität Wien, Univ. Hauptmatrikel. Mikrofilm 20. M11 1779 – M12 1843; a tekercsen az anyakönyv abcérendbe és évkörökbe van rendezve, a C és a K betű egynek számít. Kármán nevét azonban semmilyen formában nem tartalmazza a mátrikula. Ugyanerre a következtetésre jutott korábban Gálos is, aki Gerézdi Rabán másolata alapján tekintette át az egyetemi anyakönyvet: GÁLOS Rezső, *i. m.* 173.

¹⁵ TÓTH Ferencz, *A helvétziai vallástételt tartó Tul a Dunai főtiszteletű superintendenciájában élt superintendentsek, vagy református püspökök élete, e jelen való időkhöz.* Győr, 1808. 196–201.

¹⁶ *Kármán és M... grófné levelei,* kiad. SZÉKELY József. Pest, 1860. III–V.

Gálóss Gáborhoz szóló családi levélre vonatkozik; eszerint ezek a jelenleg az MTA tulajdonában lévő kéziratok valóban a familiánál maradtak meg. A másik következtetés a szabadkőműves-iratokra nézvést adódik: ezek feltehetőleg Abafi Lajosnak, a kérdés monográfiájának érdemből kerülhettek be az Akadémiára. Emellett szól, hogy ő közölte ezeket a kéziratokat, először magyarul,¹⁷ majd rá egy évre eredeti nyelvükön, németül is; bár ez utóbbi publikációja egy gyakorlatilag hozzáférhetetlen, általa szerkesztett szabadkőműves-folyóiratban jelent meg, így kimaradt az irodalomtörténeti bibliográfiákból is.¹⁸ Egyéb, biztosabb adat azonban nem áll rendelkezésünkre, az MTA Kézirattárában nem található információ a kéziratok bekerülésének időpontjáról és körülményeiről.¹⁹ Mivel azonban Schediusnak 1843-ban tudomása van ilyen iratok létéről, feltehető, hogy akár az ő birtokában is lehetett némelyik – kár, hogy erről többet nem árul el. Tudjuk ugyanis, hogy Schedius hagyatékában maradtak e korból származó kéziratok: például Kelemen László feljegyzéseire, amelyek az első magyar színtársulat történetét tárgyalták, Bayer József „a Schedius Lajos egyik hagyatéka révén”, „antiquariusi uton” jutott.²⁰ Az Uránia megindulásának háttéréről Schedius annyit közöl, hogy Kármán Pajorral együtt fogott hozzá a laphoz – vagyis saját magát nem nevezi szerkesztőnek. Ez a megállapítás – ahogyan később látni fogjuk – összhangban van a korabeli forrásokkal is, messzemenően hitelesíthető. Homályos marad viszont Kármán halála: Schedius szerint betegség végzett vele (ám ennek jellegéről semmit sem árul el), a halál pedig Losoncon, még szülei életében köszöntött volna be. Ez utóbbi mozzanatként mint terminus ante quem-nek van jelentősége, hiszen az idősebb Kármán József halálának időpontját ismerjük: 1795. április 5-én hunyt el.²¹ Ezek szerint az író élete még ezelőtt ért volna véget. Mindazonáltal a halál időpontja sincs még megnyugtatóan tisztázva,²² így aligha rostálhatók meg kellőképpen az adatok.

Toldy beszédének felépítése koncepciósan egészen más logikát követ, mint ez a feljegyzés, ám adataiban is eltér tőle olykor. Kármán családi háttérének föl-vázolásakor nem elégszik meg Schedius szűkös információival: megadja a hozzávetőleges születési dátumot („1770 körül”), az apáról és a nagyapáról szólva pedig egyéb forrásokat is bevon. Tóth Ferenc már citált református egyháztörténetére hivatkozik, s lábjegyzetben idéz az idősebbik Kármán József nemesleveléből. Átveszi Schediustól az egyetemi tanulmányokra vonatkozó ismereteket („Pesten törvényt hallgatott, s innen Bécsbe ment, hol az egyetemben bővebb kiformaltást vón...”), valamint a logikailag idekapcsolt ügyvédi pálya körülményeit („A nagy és örök emlékezetű 1790/1-diki országgyűlés után lejövén Pestre, itt ügyvédi pályára lépett ugyan, de kenyérszakától fenmaradott minden óráit ismer-

¹⁷ *Sajtelmel egy fiatalabb testvérnek a szabadkőművesi rend céljairól.* Kármán levele egy szabadkőművesi főmesterhez. In KÁRMÁN József művei, kiad. ABAFI Lajos, II. kötet. Bp., 1880. 102–108., ill. 150. (Ez utóbbi az újrakezdett lapszámozás szerint!)

¹⁸ ABAFI Lajos, *Kármán József mint szabadkőműves.* Hajnal. Magyarország Nagy-Oriensének hivatalos közlönye. Szerk. ABAFI Lajos. 1881. máj.–jún. (VII. 5–6. sz.) 82–94. Itt megtalálható a „Das philosophische Testament” és a „I lochwürdiger Meister vom Stuhl!” megszólítású levél.

¹⁹ Ennek kérésére a kéziratár munkatársai néztek utána, de semmiféle pozitív adattal nem tudtak szolgálni.

²⁰ Bayer József kiadatlan, cím nélküli tanulmányát l.: *Kelemen László naplója és feljegyzései*, kiad. STAUD Géza. Bp., 1961. (Színháztörténeti könyvtár 1.). Az idézet: 22.

²¹ TÓTH Ferencz, *i. m.* 196–201.

²² Vö. GÁLÓSS Rezső, *i. m.* 128. skk.

retei gazdagításában, ízlése művelésében töltötte, mint azt hátrahagyott kivonatai, jegyzései s latin és német nyelven vázolt philosophiai írásai tanusítják”). Ám olyan lényeges téziseket is megfogalmaz, amelyek bizonyosan nem ebből a följegyzésből veszik eredetüket. Ebből a szempontból a következő részlet a legfontosabb: „Három kötetig folyt a munka; tovább vinni a pártolás hiánya mellett nem engedé egy életemészto betegség, melly a fiatal, szép férfit, barátjai s a szép társaságok örömét, Pestnek Alcibiádját, idő előtt elhervasztván, 1795-ben szüleihez vonulni kényszeríté, kiknek ápoló karjai közt ifjonti bűnök áldozatául nem sokára elhunyt.”²³ Schedius ugyanis nem alkalmazta Kármánra az Alkibiadész-metaforát, amely nyugtalanítóan kétértelmű: hiszen a platóni szövegek tükrében valóban az elragadó és szép ifjút, a közkedvelt társasági embert jelöli – csakhogy a görög elbeszélő források Alkibiadészt a politikai kalandorság, a hazaárulás példájaként állították be. Nem biztos, hogy a kontextusnak az első jelentést erősítő jellege teljesen ki tudja oltani a másodikat; s bizonytalan, mert kifejtetlen, mit is akart Toldy ezzel érzékeltetni. Meglehet, csak a saját hibájából bűnhődő, nagy életvággyal rendelkező férfi toposzára akart rájátszani. Toldy jelentősen eltér Schediustól a halál okainak megadásában: ő az életemészto betegséget ifjonti bűnök következményének nevezi, ami a nemi betegség körülírásának tűnik. Ez a megállapítás amúgy is megerősítést kap Kármán külsejének leírásától, tehát aligha érthető félre. Csakhogy Schedius semmi konkrétumot nem mond erről (legalábbis ebben az írásban nem), kérdéses tehát, Toldy honnan vette az adatot. Amennyiben informális volt az értesülés, természetesen ellenőrizhetetlen marad. Gálos Rezső adatolatlan állítását, miszerint Schedius „[é]lőszóval azonban elmondta Toldy Ferencnek, hogy az életveszélyes betegség venerus baj volt”,²⁴ sem megerősíteni, sem cáfolni nem lehet.

Toldy emlékbeszédének az elhangzásakor – ahogyan ezt a jegyzőkönyv bizonyítja²⁵ – Schedius elnökölt. Ez a szituáció magyarázza, hogy a szónok beleszó beszédébe egy kisebb laudációt is, amely a levezető elnöknek szól. Ezek a mondatok úgy is értelmezhetőek, mintha Schedius személyében az Uránia harmadik szerkesztőjét kellene tisztelnünk. Amikor Toldy bizonyítja Kármán irodalmi vezérszerepét, emlegeti a Pesten alapított irodalmi társaságot. A tagok „Kármán József ügyvéd, Pajor Gáspár orvos és a széptannak kevéssel az előtt kinevezett kir. tanítója, kit benső szívbéli örömmel tisztelünk ma is intézetünk elnöki székében, Schedius Lajos” – vidékről pedig csatlakozik hozzájuk Csokonai.²⁶ Mivel Toldy később azt mondja, hogy „ők” – ti. a társaság – indították meg az Urániát, megvolt az alapja annak, hogy Schediusban a folyóirat egyik szerkesztőjét lássák. Pedig Toldy ezt egyáltalán nem mondta, hanem megnevezte a szerkesztőket: „Így

²³ A Toldy-idézetek: KÁRMÁN József, *i. m.* XI–XIII.

²⁴ GÁLOS Rezső, *i. m.* 133.

²⁵ Az ülés jegyzőkönyve a következőket tartalmazza:

„1843
Első Ülés márc. 25.

Schedius Lajos elnökle alatt: Schedel F. igazgató, Bajza József, Bártfay László, Garay János, Kiss Károl, Lukács Móricz, Székács József, Szemere Pál; Tóth Lőrincz jegyző

1.) Schedel Ferencz igazgató Kármán Jósefnek, a’ korán elhalt jeles fiatal írónak emlékezetét nyitván-meg, ennek munkáit, mellyek általa összeszedve a’ Nemzeti Könyvtár második folyamában jelentek meg, bemutatá a’ társaságnak.

A’ társaság örömmel hallgatá végig a’ jeles Emlékszavakat ‘s Mutatványokat.”

A Kisfaludy-Társaság jegyzőkönyvei 1843–48. MTAK Kt. Ms 5766 1. folio.

²⁶ KÁRMÁN József, *i. m.* X.

fogta fel Kármán a maga korát, e kor szükségeinek akart ő áldozni erejével, s Pajor tanárt szerkesztő társnak meghíván, 1794 elejével az *Urania* megindult.²⁷ Az emlékbeszédnek persze tagadhatatlanul megmaradt a belső feszültsége. Toldy azonban már 1826-ban, az *Élet és Literaturában* publikált tanulmányában sem nevezte Schediust szerkesztőnek, hanem ragaszkodván Sándor István bibliográfiai hagyományához, így emlegette a folyóiratot: „URANIA. Vác. 1794. Kármán József és Pajor Gáspár”.²⁸ 1843-as előadása első, szerencsésen fennmaradt fogalmazványában viszont a megszövegezés már és még nem egyértelmű, akár az 1826-os tanulmányhoz, akár a valóban elhangzott orációhoz mérjük; igaz, hogy expressis verbis itt sem minősül Schedius szerkesztőnek: „Sokat igére egy kiseded egyesület Pesten, mellynek tagjai Kármán József egy fiatal pesti prókátor, Pajor Gáspár és Schedius Lajos asth. prof. voltak. Ez egy negyedes írást indított meg, Vácon Marmarosi Gottlieb Antal műhelyében, *Urania* cím alatt, melly leginkább az asszonyi közönségnek volt szánva.”²⁹ A Schedius fölött elmondott gyászbeszédben aztán 1848. február 28-án megint a munkatársi kapcsolat hangoztatásához tér vissza: „Barátja Kármán egy, előkelőleg szépirodalmi irányú, folyóiratot indított meg 1794-ben, az *Urániát*; Schedius munkatársul kezet fogott, s az adalékok sorát egy »a vallásnak szeretetre méltó voltát« tárgyaló cikkel nyitotta meg, melyben a szépek és jónak frígyét, mint a humanitás valódi fogalmát, terjeszté elő. Nyílt karokkal fogadtatott, mint új hódolt, a magyar írók egyetemétől, levelezésbe szövődött velők; s remény vala, hogy nekik munkás társok leend; de a még azon évben fölfedezett martinovicsi frígy és sok magyar írónak azzal összefüggése oly kényessé tevé a magyar író állását azon időben, hogy sokan elhallgatának; s ezek közé tartozék Schedius is.”³⁰

A korabeli források alapján pedig valóban nem minősíthető Schedius Lajos harmadik szerkesztőnek. Az *Urania* szerkesztőinek nevét a folyóirat sehol sem tartalmazza, közvetetten azonban tudomása kideríthető a nevek, s erről a kortársaknak s a közvetlen utókornak volt tudomása. Kazinczy sokat idézett, témánkba vágó levelei közül az első (1794. máj. 11.) Kármánt nevezi szerkesztőnek, Schediust csak mint felvilágosítással szolgáló, lehetséges informátort említi: „Az *Urania* kiadóit nem ismerem. Úgy tartom, Kármán közöttök vagyon, és talán éppen Direktorok. Ez egy fiatal Pesti Prókátor. Nekem iránta nem írtak, és gyanítom, hogy reá okok, jó okok volt. Az ide való Collectorok, Fő szolgabíró Darvas János Úr sem tudja kik légyenek. Schédiusz Barátunk bizonyosan fogja tudni; ha nyughatatlan lettem volna éránta, tudnám én is eddig.”³¹ Ezen a véleményén az első kötet megjelenése után sem változtat, pedig addigra már rendelkezésére állhattak bővebb információk; Schediust kizárólag szerzőként bírálja, a folyóiratért felelősséget vállaló személynek viszont továbbra is Kármánt tekinti: „*Urániának* első darabját láttad. Az nem érdemli az *Urania* nevet. – Schédiusztól is egyebet vártam; azt, hogy a’

²⁷ KÁRMÁN József, *i. m.* XI–XIII.

²⁸ TOLDY Ferenc, [*Kritika nélkül nincs Literatura...*] *Élet és Literatura*, 1826. 4. rész. XIII. közlemény. 309.

²⁹ A fogalmazvány szövege számos törlést, javítást tartalmaz; ezeket az egyszerűség kedvéért nem reprodukálom, ez egy későbbi szövegkiadás feladata lesz. Jelzete: MTAK Kt. Történi. 2-r. 11. sz. (*Kármán József életére és műveire vonatkozóak*. TOLDY Ferencz jegyzete és gyűjtése) I. f. recto.

³⁰ TOLDY Ferenc, *Gyászbeszéd Schedius Lajos felett*. In *Toldy Ferenc irodalmi beszédei*. Első kötet. Pest, 1872. 241–242.

³¹ Kazinczy Kis Jánosnak (Regmec, Maj. 11dikén, 1794.) In *Kazinczy Ferenc levelezése* [a továbbiakban: *KazLev*] II. kötet. Kiad. VÁCZY János. Bp., 1891. 363.

Vallást más oldalról fogja szépnek, szeretetre méltónak festeni! és másképpen! – Azonban tisztelem a’ szándékot, és igyekezni fogok rajta, ha igyekezni szabad lesz, hogy többet nyújtsan Kármán, kitől sok fog kitelhetni, ha vezető Barátjai lesznek.”³² Sándor István és Pápay Sámuel éppígy nem sorolja Schediust a szerkesztők közé, ám náluk már olvasható Pajor Gáspár neve is. Sándor István a *Magyar Könyvesház* bibliográfiai részében az Uránia harmadik kötetét regisztrálja az 1794-es évben, az első kettőről nála nincs adat: „Ott [Vácon] *Urania* III. Kötet. 8. Kiadák Kármán és Pajor Gáspár.”³³ Pápay irodalomtörténete pedig néhány évvel később így említi az Urániát: „A’ Magyar Nyelv’ és Literatúra’ gyarapodásának nem kis akadályt vetett még eddig az, hogy a’ magyar Aszszonyi Nem az idegen ízhez és olvasáshoz szokván, magyarul éppen nem olvasott; de az is igaz, hogy az eddig való Írások jobbára tsak a’ férfiak’ oktatását ’s mulatságát tárgyazták. Hogy tehát e’ részben se szenvedgyen rövidséget a’ Magyar Literatúra, két buzgó Hazafiak *Ifj. Kármán József és Pajor Gáspár* 1794ben Pestenn *Uránia* név alatt kezdettek, különösebben az Aszszonyi Nem’ számára, fertály esztendőnként kiadni egy oly Folyó Munkát, melly minden megkivántató tökéletességgel fel lévén ruházva, beillett volna Európa’ elsőbb Dámáinak tsinos kezeibe is, és mégis, ámbár a’ nagyra törekedő Kiadók 289. Előfizetővel is megelégedtek volna, nem lehetett szerentséjek ezen kis számot is öszveszerezni, ’s ezen angyali munka, két három Darabja utánn félben szakadt.”³⁴ Hasonlóképpen jár el Kazinczy idézett leveleinek egykori címzettje, Kis János is, aki még 1842-ben, tehát a Toldy-émlékbeszéd előtt kezdte el írni emlékezéseit, a megjelenésre pedig 1845–46-ban került sor. Akár már Toldy ismeretében, akár még anélkül foglalta össze azonban a magyar folyóiratok történetét, szempontunkból lényeges, hogy Schedius nevét ő sem említi a szerkesztők között: „Kármán és Pajor Urániájok”-ról beszél.³⁵ A csak 1961-ben publikált, Festetics Györgyhöz intézett levél aláírója (az Uránia kiadóiként) Kármán és Pajor,³⁶ mint ahogy a másolatban fennmaradt, az Erdélyi Magyar Nyelvművelő Társasághoz, illetve Aranka Györgyhöz szóló két misszilizt is ők jegyzik.³⁷ Schedius szerkesztői mivoltának föltételezése tehát Toldy 1843-as szövegének idézett, valóban kétértelműen felfogható részeire épül, amelyet ráadásul maga a nagy irodalomtörténész későbbi szintéziseiben megerősített. Hiszen Toldy 1867-ben „Kármán és Pajor *Uránia*-jok”-ról beszél,³⁸ más helyütt pedig a folyóirathoz csatlakozók – ez egyébként is eléggé homályos fogalom – felsorolása Pajor és Schedius nevéből áll.³⁹ Mindehhez persze hozzájárult egy analógia is. Toldy 1843-

³² Kazinczy Kis Jánosnak („Bacchusznak Pataki hegyeiről, Octób. 6-dikán, 1794.”) *KazLev* II. kötet. Kiad. VÁCZY János. Bp., 1891. 384.

³³ SÁNDOR István, *Magyar Könyvesház, avagy a’ magyar könyveknek kinyomatások ideje szerént való rövid említések*. Győr, 1802. 207.

³⁴ PÁPAY Sámuel, *A’ magyar literatúra’ esmérete*. I. kötet. I–II. rész. Veszprém, 1808. 412–413.

³⁵ Kis János szuperintendens emlékezései életéből maga által feljegyezve. In *Berzsenyi Dániel művei – Kis János emlékezései*. Kiad. OROSZ László. Bp., 1985. 960. (Magyar Remekírók)

³⁶ KOSTYÁL István, *Kármán József levele gróf Festetics Györgyhöz az Urániáról*. OSZK Évkönyv, 1959. Bp., 1961. 316–320.

³⁷ A két levelet Vass József másolata alapján Toldy hagyatékából közölte: WALDAPFEL József, *Kármán és Pajor levelei az erdélyi nyelvművelőkhöz*. ItK 1933. 137–140.

³⁸ TOLDY Ferenc, *A magyar költészet története. Az ősidőktől Kisfaludy Sándorig – 1867*. Kiad. SZALAI Anna. Bp., 1987. 250.

³⁹ TOLDY Ferenc (1867), *i. m.* 308–309.

ban az Uránia körét az „azon idétt hangadó kassai kör mellett” helyezi el; az olvasó hajlamos lehet – s ez Toldytól sem idegen, hiszen remek retorikai lehetőséget teremt – itt is (Kármán, Pajor, Schedius), ott is (Batsányi, Kazinczy, Baróti Szabó) három személyt feltételezni. Az implicit szimmetria annál inkább kiemelődik, mivel Toldy össze is hasonlítja ezt a két társaságot – természetesen úgy, hogy a beszéd funkciójának megfelelően az Uránia legyen a győztes.⁴⁰

Feltűnő egyébként, hogy Schedius nem íróként méltatja Kármánt ebben a feljegyzésében: műveit nem is említi. Toldy nyilván ezen a ponton kapcsolódik hozzá a legkevésbé. Kérdéses viszont éppen emiatt, hogy milyen szerepet játszott Schedius Kármán emlékezetének fönntartásában. Egyáltalán, minek vagy kinek az emlékezetét tartotta fönnt: egy szerkesztőt, egy lelkes hazafiét vagy egy literátorét? Az újráfelfedezés 1843-as aktusa ebből a szempontból vízválasztó: ettől kezdve már a Toldy megteremtette paradigma érvényesül. Vajon Schedius csupán ezen jelentős interpretáció egyik forrásaként fogható fel? Mi indokolná majd fél-évszázados látszólagos hallgatását; éppen neki, az egyetlen élő koronatanúnak miért volt szüksége külső ösztönzésre emlékei – mégoly vázlatos – papírra vetéséhez?

Ezek a kérdések nagyrészt új fénybe állíthatók. Karl-Heinz Jügel azonosította a jénai Allgemeine Literatur-Zeitungban 1798-ban névtelenül megjelent irodalomtörténetet Schedius munkájaként.⁴¹ Arról, hogy Schediusnak lehetett egy lap-pangó áttekintése a magyar irodalomról, korábban is volt sejtése a szakirodalomnak: Baros Gyula már 1928-ban fölhívta a figyelmet Johann Christian Engel egy 1797-es utalására, amely szerint a professzor egy ilyen munkán dolgozik.⁴² Engel nagy, négykötetes történeti munkájának előszavában (dátuma: 1797. márc. 20.) áttekintette a magyar történelem és országismeret fellendülő szakirodalmát, s Schedius ilyen formán egy rendkívül előkelő névsor utolsó tagja lett: „Im Ganzen darf man doch Vergnügen daraus schöpfen, zu sehen, wie durch Privatfleiß, ohne große Ermunterung, sehr viel in der Ungrischen Vaterlandskunde ausgeräumt wird. Vom Hr. Canonicus Pray hat man eine pragmatische Geschichte von Ungern, vom Hr. Statthalterey-Rath v. Lakics ein Staats-Recht dieses Reichs zu erwarten; beiden ist diese Arbeit von Allerhöchsten Orten auf Einrathen eines würdigen Ministers schon vor mehreren Jahren übertragen worden; vielleicht erscheint die schon fertige Prayische Geschichte bald im Druck, vielleicht kann ich sie bey meiner Deutschen Bearbeitung benutzen. Der unermüdete Herr von Kovachich (dessen Supplementa ad vestigia Comitiorum von der Ofner Censur schon über 2 Jahre aufgehallen werden), fördert allerhand Subsidia Juris publici, municipalis et privati an den Tag. Vom geschickten Prof. Kövy zu Patak ist schon ein Handbuch des Ungrischen Privatrechts angekündigt worden. Die Herren Görög und Kereky [sic!] sorgen für gute Ungrische Charten und für eine brauchbare Geographie, und Hr. Prof. Schedius arbeitet an einer Geschichte der Ungrischen

⁴⁰ KÁRMÁN József, i. m. X.

⁴¹ Karl-Heinz JÜGEL, *Eine wiederentdeckte ungarische Literaturgeschichte aus dem Jahre 1798*. In *Német Filológiai Tanulmányok* IX. Debrecen, 1975. 65–94. L. még: NÉMEDI Lajos, *Schedius Lajos magyar irodalomtörténetéről*. ItK 1979. 282–286.

⁴² BAROS Gyula, *Lappangó irodalomtörténetek*. It 1928. 147.

Literatur.⁴³ Engel és Schedius kapcsolata igen szoros volt, jórészt még a közös göttingai diákéveknek köszönhetően⁴⁴ – Göttingában egyszerre nyerték el III. György angol király ösztöndíját is⁴⁵ –, így az információ nyilván eleve komolyan veendőnek látszott, Baros Gyula is ennek tételezte. Az anonim irodalomtörténet azonosítása utólag valóban igazolta mindezt. Ebben az áttekintésben Schedius az Orpheushoz kapcsolta hozzá az Urániát: „Eine neue Monatschrift, *Orpheus*, gab Franz Kazintzy, einer unserer geschmackvollsten Schriftsteller, vom J[ahr] 1790 an, heraus, die bis 1793 fort dauerte. Nach einiger Zeit, 1795 [vielmehr 1794], trat wieder in Pest eine andere Gesellschaft zusammen zur Herausgabe einer neuen Zeitschrift, unter der Aufschrift: *Urania*, die sehr treffliche Aufsätze lieferte; sie gerieth aber durch den Tod eines ihrer Hauptverfasser, Jo[seph] Kármán, in Stecken, so dass nur 3 Hefte davon ans Licht kamen.”⁴⁶ Vagyis Schedius már ekkor, 1798-ben megfogalmaz néhány olyan tételt, amely majd Toldy közvetítésével kerül bele a Kármán-paradigmába – ezen információk tehát visszavezethetők Schedius korabeli nézeteire, nem a majdnem ötven évvel későbbi emlékezés visszavetítései. Ilyen a Pesten föllálló társaság, amely az Uránia mögé képzelendő; valamint az, hogy a folyóirat Kármán halála miatt szűnt meg. Ez utóbbi akkor is figyelemre méltó, ha Mályuszné Császár Edit a korabeli cenzúraanyag áttekintése után joggal utalt arra, hogy a megszűnés „nyilvánvalóan összefüggött a jakobinus mozgalom leleplezését követő szigorú rendelkezésekkel”.⁴⁷ Nyilván a lap akkor is áldozatul esett volna a szigorításoknak, ha Kármán életben marad; ám a valóban koronatanú Schedius a két esemény egybeesését jelentőségtelének látta már ekkor is. Ennek a rövid részletnek a másik lényeges mozzanata, hogy Kármán mint a folyóirat egyik „fő szerzője” szerepel. Tehát Kármán írói mivoltának elismerése itt nyilvánosan megtörténik. Ennek pedig az ad jelentőséget, hogy Kármán nevének említései Toldy emlékbeszédéig voltaképp kizárólagosan a szerkesztői érdemeire korlátozódnak. Ezekbe az érdemekbe természetesen közvetve mindig beleértendő az írói munkásság – ám ez explicité nem vált.

A helyzet azonban némileg még ennél is bonyolultabb. A német nyelvű irodalomtörténetnek Schedius megírta a folytatását is az Allgemeine Literatur-Zeitung 1798. október 20-i számában – az azonosítás ebben az esetben is Karl-Heinz Jügel érdeme. Ez a színháztörténeti áttekintés kitér a drámai irodalomra is, értékelve a fordításokat és az eredeti műveket. A szempontomból lényeges részlet a következő: „Einzelne Übersetzungen französischer und deutscher Dramen hatte Ungarn schon lange aufzuweisen; z.B. Corneille's *Cid* übersetzte schon 1773. Graf Adam Teleki; Voltaire's *Mahomet*, Racine's *Mithridat*, *Phädra* und *Hippolitus*, u.a. übersetzte Anton Zechenter; Voltaire's *Merope* und *Tancred*, so wie dessen *Zayre*

⁴³ Johann Christian von ENGEL, *Geschichte des Ungarischen Reichs und seine Korrespondenz 1770–1814*. München und Leipzig, 1915.

⁴⁴ Ennek általános jelentőségére l. BORZSÁK István, *Budai Ézsaiás és klasszika-filológiánk kezdetei*. Bp., 1955. 27–63.

⁴⁵ DOROMBY Karola, i. m. 14–15., valamint 49., 56.; Engelle l. még: Ludwig von THALLÓCZY, *Johann Christian von Engel und seine Korrespondenz 1770–1814*. München und Leipzig, 1915.

⁴⁶ Karl-Heinz JÜGEL, i. m. 85.

⁴⁷ *Megbíráltak és bírálók. A cenzúra hivatal aktáiból (1780–1867)*. Kiad. MÁLYUSZNÉ CSÁSZÁR Edit. Bp., 1985. 126.

haben wir seit 1784. von Péczeli ungrisch erhalten – u.d.m. Auch einige Originale, wie *Hunyadi László* von Georg v. Bessenyei (1773); *Mesterséges Ravaszság*, von Christoph Simai (1775) u.a. – Aber während dieser fünf Jahre erschienen, nach einem ziemlich genauen Verzeichnisse mehr als drittehalb Hundert Theater-Stücke in ungrisch[er] Sprache; ungefähr hundert derselben sind gedruckt; die übrigen circuliren noch alle in Handschriften. – Die meisten sind nun freylich Übersetzungen, vorzüglich aus dem Deutschen und Französischen. Unter diesen zeichnen sich aus die Arbeiten von Georg v. Aranka, Beysitzer der königl. Gerichtstafel in Siebenbürgen zu Maros Vásárhely, einem sehr thätigen Literator; von Ladislaus Bartsai, und Alex[ander] Boér, beide in Siebenbürgen; von Georg Fejér, Joseph Gindl, Baronesse Rudnyánszky (welche die *wüste Insel* von Metastasio mit einigen Versen vortrefflich übersetzt hat.) Franz und Niclas v. Kazinczy, Franz Kováts, Joseph Péczeli; Paul Ráth, der *Minna Barnhelm* von Lessing sehr gut übersetzt; Christoph Simai; Anton Szalkay, Carl Seelmann, Franz Versegi u.a. Unter denen, die Original-Stücke, deren ungefähr 60 sind, geliefert haben, verdienen erwähnt zu werden: Georg Bessenyei, der schon vor 20 Jahren den ersten wohlthätigen Stoss der ungrischen Literatur gab; Christoph Simai: Ladisl[aus] Szabó von Szent-Jób (+ als Staatsgefangener auf der Festung Kufstein 1795.), Franz Versegi, Joseph Kármán u.a.⁴⁸ E részlet legfőbb meglepetése, hogy itt Kármán már egyértelműen és félreérthetetlenül íróként szerepel, csakhogy drámaíróként, még hozzá eredeti műveket alkotó drámaíróként. A drámaírói munkásság akár csak említésszerű számontartása is teljesen hiányzik majd Toldy koncepciójából, s nem adatolható 1843 előttről sem – természetesen Schediust kivéve. Mindazonáltal nem légből kapott ez az állítás, Schedius forrása elég pontosan felderíthető.⁴⁹

Mérey Sándor 1796-ig vezetett könyvtárlistája az első színtársulatban őrzött színművekről tartalmazza ugyanis a következő adatot: „Kármán Jós. Mária Magyarak Királynéja Sz[omorújáték]. 5 F[elvonás] Ms [= Manuscriptum]”.⁵⁰ A lista kézírata Bayer József tulajdonában volt; a hagyatékából azonban már csak a másolat került be az OSZK gyűjteményébe.⁵¹ A másolatra Bayer rávezette az irat eredetét: „A Schedius-féle gyűjteményből”; ez az adat a közölt szövegből hiányzik. Biztonsággal kijelenthető, hogy az első magyar színtársulat birtokában lévő kéziratgyűjteményből származik Schedius információja. Sőt, minden valószínűség szerint éppen a Mérey-féle listán alapul ez a kijelentés. A jegyzék ugyanis három szakaszba osztotta a drámaszerzőket, ahogyan ezt a cím is elárulja: „Magyar Játékszini Darabok Lajstroma / A Magyar Fordítók és Szerzők Neveik / Rendgyében / Három Szakaszokba osztva”. Az eredetinek minősített szerzők a harmadik szakaszban olvashatók. Schedius német színháztörténete pedig pontosan abban a sorrendben sorolja fel a drámaírókat, ahogyan a Mérey-lista. Eszerint Bessenyei négy darabbal („Hunyadi László, Buda, Ágis, Pontyi v. a Filozofus”), Simai Kristóf kettővel („A mesterséges Ravaszság, Gyapai Márton v. a feleségét féltő gyáva

⁴⁸ Karl-Heinz JÜGELT, *Die erste Geschichte des ungarischen Theaters aus dem Jahre 1798*. In Német Filológiai Tanulmányok, XIII. Szerk. NÉMEDI Lajos. Debrecen, 1979. 125.

⁴⁹ Az itt következő színháztörténeti ismereteket Kerényi Ferenc baráti segítségének köszönhetem.

⁵⁰ BAYER József, *A magyar drámairodalom története. A legrégebb nyomokon 1867-ig*. II. kötet. Bp., 1897. 425.

⁵¹ Jelenlegi jelzete: OSZK Kt. Quart. Hung. 4182. 139–151. f.; Vö. STAUD Géza, *Bayer József tudományos munkássága*. Bp., 1979. 63. (Színháztörténeti Könyvtár 9.)

lélek”), Szentjóni Szabó eggyel („Mátyás király”), Verseggy pedig szintén eggyel („Szécsi Mária”) került be az illusztris névsorba – ahogyan Kármán is. Sokatmondó a sorrend is: a Mérey-lista ugyan ábécérendben tartalmazza az írókat, Kármán azonban – furcsa módon – a legutolsó helyen áll. Éppen úgy, ahogyan Schediusnál is. Erre pedig aligha lehet más magyarázat, mint a forrás szigorú követése. Schedius egyébként meglehetősen sok névből válogatta ki az eredeti magyar színműveket reprezentáló öt nevet: pontosan 21 szerzőtől tekintett el.⁵² A kiválasztásnak nyilván volt koncepciója: sokatmondó például, hogy Szentjónit említi, nem felejtve el a kufsteini fogságban bekövetkezett halálát sem – bár ha politikailag semleges neveket akart volna választani, Faludi Ferenctől Soós Mártonig bőségesen szemelgethetett volna a Mérey-lista neveiből.⁵³ A Kármán-darab egyébként elveszett, későbbi említése sincs, mint ahogy előadásáról sincs információ, kéziratban sem bukkant föl.⁵⁴ Schedius a színtársulat dramaturgjaként („A’ Tudomány’ Igazgatója”-ként, ahogy Endrődynél olvashatjuk)⁵⁵ természetesen közvetlen információkkal rendelkezhetett az ott őrzött színművekről.⁵⁶ Kármán drámaírói kísérlete pedig egyáltalán nem meglepő, hiszen az író egy ideig szoros kapcsolatban volt a színtársulattal. Időnként helyettesítette az igazgató Ráday Pált – s ezt már a kortárs Endrődy János is kiemelte 1793-as színháztörténeti áttekintésében, tehát még Kármán életében: „Olly állapotban vala Gróf Rádai Pál Igazgatása alatt a’ Játszó Társaság, hogy azt méltán egy dülő építményhez lehetett hasonlítani, mellyet hogy a’ végső omladéktól meg-mentsen, aztat Kármán Jósef Úr vállalival támogatta. Ezen már másutt említett jó szívű Hazafi, gyakorta a’ Gróf Igazgatónak, kit olykor házi kötelességei Pestről el-távoztatattak [sic!], a’ Társaságnál személyét viselte. – A’ ravasz ’s alattomban koholt ollyas Tagok törekedéseinek, kik ismét más Igazgatásért ásétoztak [sic!], melly alatt tudni illik nagyobb jutalommal lehessen a’ Zavarosban halászni; az illyes mondám mesterségeknek melly állhatatos igyekezettel álltat légyen ellent, azok jól tudják, kik az akkori környül állásait a’ Társaságnak közelebből szemlélték.”⁵⁷ A téma-választás (Mária királynő élete) egyébként nem tekinthető tipikusnak. Az első mű, amely önálló témává avatta a királynőt, csak 1786-os: Baróti Szabó Dávid latinból fordított verses levele (*Mária királynő férjéhez, Zsigmondhoz*). Ezek után (nem számítva Pálóczi Horváth Adám *Hunniását*, amelyben Mária csak egy emlékezésben előkerülő mellékszereplő) Szentjóni Szabó László *Első Mária’ Magyar Királynak élete* című prózai műve említhető a Magyar Museumból, 1792-ből.⁵⁸ Vagyis Kármán elveszett drámaírói kísérlete először próbálta meg ebben a műfajban megragadni a témát. Szépszámu, elszórt krónikáselőzménye volt ugyan Mária királynő éle-

⁵² A nevek a következők: Demeter János, Dugonics András, Endrődi János, Faludi Ferentz, Gindl József, Horváth Adám, Horváth János, Ihási Imre, Illei János, Kramer Boldizsár, Kunits [sic!], Kajdócsy Ferenc, Kozma Ferentz, Lakos János, Hatvany István, Nagy Joannes, Névtelen, Sággy Ferentz, Soós Márton, Teleky László, Vida László (Bayer József, *i. m.* II. kötet 425.)

⁵³ Schedius irodalomtörténeti felfogásáról l. még: NÉMEDI Lajos, *i. m.*

⁵⁴ BAYER József, *i. m.* I. kötet. Bp., 1897. 179.

⁵⁵ ENDRŐDY János, *A’ magyar játék-szín*. Első esztendő. Harmadik kötet. Pest, 1793. XVIII–XIX.

⁵⁶ Vö. *Magyar színháztörténet 1790–1873*. Szerk. KERÉNYI Ferenc. Bp., 1990. 65. (A vonatkozó fejezet Kerényi Ferenc munkája.)

⁵⁷ ENDRŐDY János, *i. m.* Első esztendő. Második kötet. XLI.

⁵⁸ Kritikai kiadása: SZENTJÓBI SZABÓ László *Költeményei*, életrajzi bevezetéssel és jegyzetekkel. Kiad. GÁLOS Rezső, Bp., 1911. 187–206.

tének, hiányzott viszont egy jól kidolgozott tematikus váz, amelyre biztonsággal ráépülhetett volna a dráma; éppen ezért következtetni sem nagyon lehet Kármán szomorújátékának mozzanataira.⁵⁹ A dráma léte és Kármánnak a színházhoz fűződő kapcsolata alapján nem meglepő, hogy a színháztörténet Kármán munkájának tartja a pesti színtársulat 1792. november 27-i köriratát a vármegyékhez; szöveganalógiák és egyéb stiláris bizonyítékok alapján meggyőzően érvelt emellett Solt Andor.⁶⁰

Schedius színháztörténete azonban nem maradt ismeretlen Magyarországon, sőt, rövidített fordítása néhány éven belül magyarul is olvasható lett. Sándor István ugyanis 1801-ben – bevallottan – erre támaszkodott a *Sokféle* egyik cikkének („A Magyar Játékmeséről és Játékszínról”) megfogalmazáskor; igaz, ő a szerző nevét nem ismerte: „A Frantz és Német Játékmeséknek egynehány Fordításaival már jóval az előtt birtunk. *Corneille, Racine, Voltaire* némely Játékmeséik Nyelvünkön is olvastattak. Sőt eredetiek sem hibáztak tellyességgel, úgymint Bessenyeinek Hunyadi Lászlója; (:1773:) Simainak Mesterséges Ravaszsa; (:1775:) 's még egynehány. De ezen öt Esztendőök alatt, bizonyos Laistrom szerint, 250 Teátromi Darabok jelentekmeg [sic!] Nyelvünkön; közel száz Darab ki is nyomtattatott, a többi Kéziratokban maradt. A való, hogy ezek többire tsak Fordítások Németből 's Frantzból, de ki is várhatott egyebet eleinten. A fordítók valának: Aranka, Bárány, Boér, Fejér, Gindl, a két Kazintzi, Kováts, Mérei, Pétzeli, Ráth, Sági, Sebestyén, Simai, Sós, Szalkai, Szerelemhegyi, Seelmann, Ungvári, Versegi, Zsitvai, 's a t. Azok közül, kik eredeti Darabokat készítettek, emlegetésre méltók: Bessenyei, Kármán, Simai, Szabó, Versegi. [...] A Magyar Játékszínnel ezen Történeteit nagyobbára a Jénai Tudós Hírekben megjelentt Német Tudósításból vettem. Annak ki lett légyen Szerzője, nem tudom, de hogy igaz és valóban tudós Hazafi lehetett, abban bizonyos vagyok.”⁶¹ S hogy a visszacsatolás teljes legyen: a *Sokféle* ezen kötetét a jénai Allgemeine Literatur-Zeitung 1803. április 23-án recenziálta is.⁶² Az ismertető pedig nem volt más, mint a Schediust jól ismerő Engel, aki kifogásolta is a forrás pontos megnevezését és az ehhez szorosan kapcsolódó magyar irodalomtörténet említetlenül hagyását.⁶³

Vagyis nyilvánvalóan meglelt volna a filológiai alapja annak, hogy Kármán drámaszerzői mivolta belekerüljön már a XIX. század első felében a magyar irodalom történetébe. Csakhogy a Toldy-emlékbeszédből kimaradván, ez még 1843 után sem következett be. Az íróra vonatkozó adatok közül éppen ez mutatja a leglátványosabban a paradigma működését: az ezt megteremtő szövegen való – akár koncepcionális, akár véletlenszerű – kívülrekedése megakadályozta a későbbi beépülését is a szakirodalmi hagyományba. A Kármánt tárgyazó értekezések annak ellenére nem tudnak róla, hogy – ha máshol nem – Sándor Istvánnál rábukkanhattak volna az adatra, vagy a kiváló filológus Bayer Józsefnél még kommentárt is találhattak volna róla.⁶⁴ Ez a jelenség azonban nem egyéni figyelmet-

⁵⁹ A tárgyátörténetre I. LAHMANN György, *Mária királynő alakja a magyar irodalomban*. Pécs, 1927. 19. skk.

⁶⁰ SOLT Andor, *Dramaturgiai irodalmunk kezdetei (1772–1826)*. Bp., 1970. 72. skk.

⁶¹ *Sokféle*. Írá SÁNDOR István. Hetedik darab. Győr, 1801. 58–66.

⁶² Karl-Heinz JÜGELT, *Die Rezensionen der ungarischen und Ungarn betreffenden Schriften in der „Allgemeinen Literatur-Zeitung“ 1785–1803*. Rostock, 1975. Anhang: 38–39.; a recenzió szerzőjének azonosítása: 93.

⁶³ Karl-Heinz JÜGELT (Debrecen, 1975.), i. m. 68–69.

⁶⁴ BAYER József, i. m. I. kötet 178. sk.

lenségeknek köszönhető, hanem alapvetően annak, hogy a Toldyt követő, azt paradigmaként kezelő Kármán-szakirodalom elsőrendűen nem filológiai természetű problémaként kezelte a témát, hanem az 1843-as emlékbeszéd újrafogalmazására törekedett – a XIX. században szinte kizárólagosan, de néhány fontos kivételtől eltekintve jórészt a XX. században is.

Ráadásul Schedius szerepét a Kármán-hagyományban még ennél is magasabbra értékelhetjük, ha figyelembe vesszük azt a datálatlan jegyzetet, amelyet a professzor egyik tanítványa készített a latin nyelvű egyetemi előadásából („Lineae Primae Litteraturae Antiquorum et Recentiorum Populorum ex Praelectionibus Ludivici Schedius”), s amely Horvát István hagyatékából került be közgyűjteménybe.⁶⁵ A feljegyzést Dorombly Karola 1797-re tette, annak alapján, hogy „[a]z előadásban Uz János Péterről, mint az előző évben elhunyt költőről emlékezik meg († 1796)”,⁶⁶ ezzel szemben Fried István 1797 és 1801 között készültnek tartja, igaz, indokait nem fejt ki.⁶⁷ Az 1801-es dátum azonban valóban hitelesíthetőnek látszik, hiszen az előadásban Schedius említi már Himfyt,⁶⁸ amely 1801-es (megjelenéséről az első híradás augusztus 4-i).⁶⁹ Ezen adat alapján valószínűbbnek látszik a – legalább részben – 1801-es feljegyzést valószínűsíteni. Ez a kézirat azonban mindenképpen segít abban, hogy legyen valamiféle képünk Schedius XVIII. század végi, XIX. század eleji nézeteiről. Egyéb támpontunk igen kevés akad ebből az időszakból Schedius esztétikai felfogásának rekonstruálásához, hiszen a tudós saját esztétikáját csak 1828-ban adta ki, egészen más szituációban.⁷⁰ Ebben az előadásjegyzetben Schedius – egyfajta retorikai alapú irodalomfelfogásnak megfelelően – műfajok szerint tekinti át az irodalmat, s az egyes műfajokhoz (például episztolák, dialógusok stb.) a különböző nyelvek sorrendjében hoz példákat. Ez a megoldás erősen emlékeztet Szerdahely György esztétikai munkáinak szerkezetére, ami persze nem meglepő, hiszen Schedius gyakorlatilag az őt megelőző esztétikaprofesszor tananyagát követte. Szépirodalmi példaanyagát tekintve azonban Schedius már jóval naprakészebb az – egyébként szintén rendkívül tájékozott – elődjénél.⁷¹ A – mindenhol elsőnek tekintett – görög és latin szerzők mellé sorolódna be mint ugyanazon időtlen műfaji kánon illusztrációi a német, francia, angol stb. irodalom példái. Nem marad ki természetesen a magyar irodalom sem, s Schedius itt jóval bőségebb anyagot hoz, mint majd kifejtett esztétikájában. Szempontomból legnagyobb jelentősége a „Fabulae Romanenses” magyar névsorának van. Itt ugyanis a következő névsor szerepel: „1.) Báróty. 2.) Mészáros Ignázt. 3.) Dugonits. 4.) Kazintzy Bátsmegyei Levelei. 5.) Kálmány [sic!] in Urania opere periodico. 6.) Kis János. 7.) Rozsa szín Gyűjtemény.”⁷² Vagyis Schedius Kármánt az Urániában megjelent írások alapján prózaírónak minősíti, ráadásul nyilvánosan, egyetemi előadás keretében – még az is sokatmondó, hogy

⁶⁵ OSZK Kt Quart. Lat. 1477. A possessorról a kéziratár munkatársaitól kaptam tájékoztatást. Horvát és Schedius kapcsolatára fontos adalékok találhatóak: *Horvát István és Ferencczy János levelezése*. Kiad. Soós István. Bp., 1990. passim. (Magyarországi tudósok levelezése II)

⁶⁶ DOROMBLY Karola, i. m. 36–37.

⁶⁷ FRIED István, i. m. 84.

⁶⁸ OSZK Kt Quart. Lat. 1477. 36. számozott lap.

⁶⁹ FENYŐ István, *Kisfaludy Sándor*. Bp., 1961. 96.

⁷⁰ Ludovicus SCHEDIUS, *Principia philologiae, seu doctrinae pulcri* (...). Pest, 1828. Értékelésére I. JÁNOSI Béla, *Schedius Lajos esztétikai elmélete*. Bp., 1916.

⁷¹ MARGÓCSY István, *Szerdahely György művészetelmélete*. ItK 1989. 5.

⁷² OSZK Kt Quart. Lat. 1477. 36. számozott lap.

a lejegyzőnek nem sokat jelenthetett a név, hiszen ez az egyetlen névalak, amelyet hibásan írt le. Ráadásul Kármán itt tagja lesz egy olyan sornak, amely fikciós prózát alkotó szerzőket tartalmaz, sőt, közvetlenül a *Bácsmegyey* mellé rendelődik, ami kifejtetlen formában is egyazon regénytípus két megvalósulásaként tételezheti Kazinczy levélregényét s Kármán – itt meg nem nevezett, de aligha félreérthető módon a *Fannival* azonosítható – művét. A kontraszt kedvéért érdemes arra is figyelni, hogy Szerdahely számára a „románok” korabeli magyar példái közé a Schedius említette első három szerző tartozott bele, vagyis Mészáros (a *Kártigámmal*), Dugonics (az *Argonauticával*) és Báróczi (a *Cassandrával*);⁷³ tehát Schedius ehhez képest látványosan bővítette a példaanyagát akár a művek megjelenését, akár a szerzőket, akár a regénytípusokat nézzük. Az előadásjegyzet ezen felsorolása azért is fontos, mert a Kármánra vonatkozatható szemlélet jelentősen eltér majd Toldy jellegzetesen az 1840-es évekre mutató felfogásától, amely Kármán műveit elválasztotta Fanni feltételezett naplójegyzeteitől,⁷⁴ sőt, ne feledjük, Kármán szerzőségét igazából csak Gyulai Pál fogja 1875-ben bevezetni a Kármán-paradigmába.⁷⁵

Kétségtelen, hogy Schediusnak Kármánra vonatkozó, időben komoly szóródást mutató megjegyzései meglehetősen eltérőek. Sőt, az 1798-as történeti áttekintések és az 1801 táján keletkezett előadásjegyzet után a Toldy számára készített feljegyzés szinte semmitmondónak látszik, különösen Kármán írói életművének tekintetében. Ennek természetesen oka lehet a professzor előrehaladott kora is, de akár a szöveg eltérő funkciója is szerepet játszhatott a semlegesebb, a korábbi véleményeknél szegényesebb megfogalmazásban. Azt is számításba kell persze venni, hogy az esetlegesen szóban átadott információkat nem ismerjük – márpedig ilyenek lehettek, hiszen egyhelyütt maga Toldy utal erre: „Míg hiteles forrásból nem értesültem K. [Kármán] és Fanni viszonyukról s a „Hagyományok”-ban letett történetről, többekkel együtt fordított munkának tartottam azt; mintegy akaratlannul is kételkedve, hogy illy szellemvirágok magyar földön teremhettek. E kétségem örömmel hátráltattak egy kortanú bizonyításai előtt.”⁷⁶ Márpedig ez a „kortanú” – ahogy már említettem – aligha lehet más, mint Schedius; és az információ pedig nem vezethető vissza a feljegyzésre. Mindazonáltal akár azt tételezzük föl, hogy a professzor valamilyen okból nem közölte Toldyval mindazt, amit körülbelül negyven évvel ezelőtt még tudott, akár azt, hogy közölte ugyan, csakhogy Toldy ettől egyszerűen eltekintett, igen látványosan demonstrálható: Toldy interpretációjának korhoz kötöttsége, a Kisfaludy Társaság és a negyvenes évek irodalomfelfogásának érezhető hatása jelentősen eltér attól a XVIII. század végi értelmezési hagyománytól, amelyet Schedius akkori megjegyzései reprezentálnak. Mert természetesen ebben az esetben a személyes ismeretség is közrejátszhatott ugyan, ám Schedius számára Kármán regényírói, még hozzá a *Bácsmegyey* kijelölte poétikában alkotó regényírói mivolta nem volt kérdéses, tehát – amennyire egy ennyire kifejtetlen előfeltevésből következtetni lehet – a narrátornak a műben

⁷³ MARGÓCSY István, i. m. 10.

⁷⁴ Vö. SZILÁGYI Márton, i. m. 251.

⁷⁵ GYULAI Pál, *Előszó Kármán József: Fanni hagyományai c. munkájához*. In Uő., *Bírálatok – Cikk – Tanulmányok*. S. a. r. BISZTRAY Gyula és KOMLÓS Aladár. Bp., 1961. 325–326. (A magyar irodalomtörténetírás forrásai 5.)

⁷⁶ KÁRMÁN József, i. m. XVI.

megalkotódó személyisége az ő számára nem bizonyult azonosnak a művet megalkotó személyiséggel. A fikció elfogadásában Schedius jóval műközpontúbbnak bizonyult, mint az 1843-mal induló Kármán-paradigma egésze – legalábbis az 1870-es évekig. Hasonlóképpen sokatmondó, hogy Toldy – meglehet, a felvázolt személyiségkép és irodalmi életmű egysége érdekében – eltekint a drámaszerző Kármántól; hiszen ha nem ismerte is a német nyelvű színház történetét, az nehezen képzelhető el, hogy Kármánnak és a magyar színtársulatnak a kapcsolattáról ne értesült volna (ha máshonnan nem, Endrődy munkájából). 1843-as emlékbeszédében azonban utalás sincs a színházra, a föltételezés szintjén sem merül föl, hogy Kármánnak esetleg köze lehetett volna a magyar drámai irodalomhoz is. Bár itt sem lehet egyértelműen bizonyítani a koncepciózus eltérést az esetleges forrástól – hogy tehát Toldy elhallgatna valami általa ismert adatot –, az interpretáció mégis egészen más arányokat látszik követni, mint a Kármán halálához képest első évtized egyik lehetséges, ám teljes egészében ki nem fejtett értelmezése, a Schediusé. Ilyenformán az is jobban megragadható, hogy az adatoknak gyakorlatilag a majdnem teljes zárvánnyá válását okozhatta, ha nem kerültek bele a Toldy koncepciójára épülő szakirodalmi paradigmába: Schedius információi közül azok mentek tovább, amelyek – a forrás pontos megnevezése nélkül – beépültek az emlékbeszédbe. Az onnan kívülrekedő koncepcionális elemeket azonban teljesen elfedte az a nagyszabású és hatalmas ívű konstrukció, amely hézagmentesen illeszkedhetett bele a későbbi irodalomtörténeti szintézisek fejlődéskoncepciójába.

Az előadásjegyzet másik tanulsága pedig immár túlnő az ott szereplő magyar írók névsorán. A Schedius emlegette német, francia és angol írókat áttekintve föltűnik, hogy szinte az összes, az Urániában a forrás megnevezésével vagy anélkül lefordított szerzőt megtalálhatjuk itt.⁷⁷ Moses Mendelssohnt mind az episztoláknál, mind a dialógusoknál, mind a szónoklattannál kiemelten méltatja a professzor⁷⁸ – Pajor Gáspár 1793-ban éppen egy Mendelssohn-művet, a dialógusformában megírt *Phädont* fordítja le.⁷⁹ Az episztoláknál az angolok közül az egyik példa Pope⁸⁰ – az Uránia III. kötetében pedig olvasható egy leíró költemény Pope-tól (*A' Windsori Erdő. Mylord Lansdownhoz*).⁸¹ Szintén a dialógusoknál találjuk meg a prágai professzornak, Meissnernek a nevét⁸² – tőle az Urániában két anekdotát olvashatunk (*Nagy Sándor, és a' Halhatatlanság' Forrása; Maan, és a' Katona*).⁸³ A történetíróknál rábukkanhatunk Raynalra is⁸⁴ – az Urániában ő két szöveggel is képviselve van: az első egy, a XVIII. században általában neki tulajdonított, valójában Diderot-tól származó mű, amelynél fel is tünteti a fordító Raynal nevét (*Eliza*),⁸⁵ a másik egy névtelenül közölt részlete a *L'Histoire des deux Indes*-nek, a francia szerző főművének (*A' két Szeretseny*

⁷⁷ A források vázlatos kimutatását l. egy megjelenés előtt álló tanulmányomban: *Az Uránia eszméletörténeti helye a források tükrében*. Előadásként elhangzott 1995. márc. 24-én Debrecenben, az „A felvilágosodás fordulata a magyar irodalomban” c. konferencián. Vö. még egy másik dolgozatommal: *Az Uránia egyik közleményének forrása*. ItK 1993. 585–599.

⁷⁸ OSZK Kt Quart. Lat. 1477. 4-6., 8-10., 14-15. számozott oldal.

⁷⁹ A fordítás névtelenül jelent meg: *Fédon, vagy a' Lélek Halhatatlanságáról*. Három Beszélgetésekbe írta Német nyelven MENDELSSOHN Móses. Magyarra fordított egy Hazafi által. Pest, 1793.

⁸⁰ OSZK Kt Quart. Lat. 1477. 4. számozott oldal.

⁸¹ Uránia, III. 112–136.

⁸² OSZK Kt Quart. Lat. 1477. 8–10. számozott oldal.

⁸³ Uránia, II. 256–277.; III. 250–257.

⁸⁴ OSZK Kt Quart. Lat. 1477. 18.

⁸⁵ Uránia, II. 111–117.

Iffjú).⁸⁶ Az aesopusi fabuláknál ott van természetesen Magnus Gottfried Lichtwer⁸⁷, akitől az Uránia éppen egy ilyen típusú szöveget közöl, ezúttal megnevezve a szerzőt (A' Vándorló. Lichtwer szerént).⁸⁸ A bukolikához van besorolva Kleist (természetesen Ewald Christian)⁸⁹ – tőle az Urániában egy idillt (*Lalage. Kleist szerént németből*)⁹⁰ és egy epigrammát (*Eggy festett Vén-asszonyra Kleist után*)⁹¹ olvashatunk. Mindehhez hozzászámíthatjuk még azt is, hogy az Urániában a forrás megnevezése nélkül szerepel egy részlet Georg Forster *Ansichten vom Niederrhein* című művéből (*Remek a' Düsseldorffi Képpalotában*);⁹² Forsterre, s ráadásul pontosan erre a műre Schedius az esztétikájában többször is hivatkozik.⁹³ Az Uránia legtöbbet fordított szerzője azonban mégiscsak Carl Gottlieb von Windisch – az *Anzeigen*ből rendre az ő monogramjával ellátott cikkeket veszik át a szerkesztők⁹⁴ –, márpedig ő nem más, mint Schedius apósa: Windisch Erzsébetet Göttingből való hazaérkezése (1791) után vette nőül Schedius.⁹⁵ Gyakorlatilag csak egyetlen szerzőnk van, akire nem találunk valamiféle utalást Schedius esztétikai, irodalomtörténeti áttekintéseiben: Cajetan Tschink, aki két terjedelmes novellával is képviselve van az Urániában (*Az által-változott törpe*;⁹⁶ *A' Kintsásó*);⁹⁷ ő igazán nem számít közismert figurának, hatásáról, recepciójáról – leszámítva az Urániát – nincs is egyéb adata a filológiának.

Természetesen egyes szerzők nem számítottak ismeretlennek Magyarországon korábban sem. Pope például már a 70-es évek nemzedéke számára alapvető szerző volt, Bessenyei átültetése az *Essay on Man*-ből pedig széleskörű visszhangra talált, de fordította egyéb műveit Czirjek Mihály, Dayka Gábor, olvasható műve a Mindenke Gyűjteményben éppúgy, mint az Orpheusban.⁹⁸ Mendelssohnra már Szerdahely György is hivatkozott esztétikai traktátusaiban.⁹⁹ Raynal hatása a magyar irodalomra korábban szintén kimutatható, Batsányi fordított tőle a Magyar Museumban, Kis Jánosnál és Bárány Péternél is megvan az ismerete;¹⁰⁰ az Urániában közölt *Elizát* 1797-ben Kazinczy újr fordítja *Raynalnak keserve Eliza után* címmel, de a szerző ismertségét számos adat bizonyítja Martinovicsnál, Laczkovicsnál, Batsányinál vagy éppen a kivonatokat is készítő Őz Pálnál;¹⁰¹ II. József alatt,

⁸⁶ Uránia, III. 243–246. Az azonosítás PENKE Olga érdeme: *La fortune de l'Histoire des Deux Indes au XVIIIe siècle en Hongrie. Contribution au portrait de Pál Őz. Klny.* In Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominate. Acta Romanica, Tomus VIII. Szeged, 1985. 9–10.; valamint: Uő., *L'Histoire des deux Indes en Hongrie au siècle des Lumières.* In *Lectures de Raynal. L'Histoire des deux Indes en Europe et en Amérique au XVIIIe siècle.* Éd. par H.-J. LÜSCHBRINK et M. TIETZ. Oxford, 1991. 267. Ezúton mondok köszönetet Penke Olgának, hogy e tanulmányaira felhívta a figyelmemet. PENKE Olga legújabbban magyarul is publikálta eredményeit: *Az Uránia Raynal-fordításai.* Palócföld, 1995. 6. sz. 486–491.

⁸⁷ OSZK Kt Quart. Lat. 1477. 31. számozott oldal.

⁸⁸ Uránia, I. 126–128.

⁸⁹ OSZK Kt Quart. Lat. 1477. 31. számozott oldal.

⁹⁰ Uránia, I. 284–285.

⁹¹ Uránia, I. 283.

⁹² Uránia, II. 119–131.

⁹³ Ludovicus SCHEDIUS, i. m. 135., 138., 146.; Schedius hivatkozásai az *Ansichten vom Niederrhein* I. részére vonatkoznak.

⁹⁴ Bővebben I. SZILÁGYI Márton, i. m. (*Az Uránia eszmetörténeti...*) 7. skk.

⁹⁵ DOROMBY Karola, i. m. 29.

⁹⁶ Uránia, I. 20–101., II. 1–23.

⁹⁷ Uránia, III. 1–68.

⁹⁸ Alapvető összefoglalás: FEST Sándor, *Pope és a magyar költők.* EPHK 1916. 535–546., 623–630.; tömörített változata: Uő., *Angol irodalmi hatások hazánkban Széchenyi fellépéséig.* Bp., 1917. 70–80.

⁹⁹ MARGÓCSY István, i. m. 13., 15.

¹⁰⁰ L. bővebben BARANYAI Zoltán, *Francia eredetű széppróza-fordításaink a XVIII. században* (Bibliográfiai vázlat). MNy 1927. 435.

¹⁰¹ PENKE Olga (1985), i. m. 9. skk.; Uő., (1991) 267. skk.

1781-ben pedig be is tiltották egyszer a két Indiáról szóló főművét, a *Histoire...t*, politikai veszélyessége miatt.¹⁰² Ha nem nagyszámban is, de Kleist-¹⁰³ és Lichtwerfordítások¹⁰⁴ láttak már korábban napvilágot, vagy éppen Meissner egyik történetét Kazinczy Miklós átültette magyarra az Orpheusban (*Vallás-türedelem. Persiai rege. Saadinak Bustan nevű könyvéből, Meissner után*).¹⁰⁵ Az egybeeséseknek ez a sorozata azonban – ideszámítva a közismertnek egyáltalán nem tekinthető Forstert, akit éppen Schedius idéz majd esztétikai szaktekintélyként – megengedi azt a hipotézist, hogy az Uránia szerkesztőinek Schedius adta az ötleteket, kiket érdemes átültetni; ő közvetítette a folyóiratnak lefordítandó szerzőket. Az ugyanis bízást kizárható, hogy a német kultúrában elsődrendűen tájékozott, egykori göttingai diáknak a csupán néhány évvel későbbi előadásaiban azért kaptak volna helyet ezek a szerzők, mert az Uránia – jórészt forrásmegjelölés nélküli – magyar fordításai hívták fel rájuk a figyelmét; véletlennek pedig aligha lehetne tartani egy ennyire tendenciaszerű párhuzamot. A folyamat csakis úgy képzelhető el, ha Schediust tételezzük az eredeti ötletadóknak. Az Uránia tájékozódásában tehát Schedius ízlésirányának és műveltségének fontos szerep jutott; a nyilván komoly szaktekintélynek tekintett ifjú esztétikaprofesszor jóval erőteljesebben határozhatta meg a folyóirat tartalmát, mint eddig a szakirodalom gondolta. Mert jóval többről van itt szó, mint hogy Schedius odatartozott a lap szűkebb – s valóban igen szűk – munkatársi bázisához, ahogyan ezt az Urániában közölt egyetlen, igaz, hangsúlyos helyen álló cikke mutatja. Ez az írás egyébként nyilván szintűgy fordítás, mint a folyóirat cikkeinek nagy többsége. Jánosi Béla ugyan az esztéta magyarul publikált cikkei között eltelt huszonhárom évről beszél, hiszen 1794 után csak 1817-ben, a Tudományos Gyűjteményben jelenik meg Schediustól újra magyar nyelvű cikk;¹⁰⁶ ezt a hézagot azonban nem sok minden indokolná, ha saját fogalmazványú lenne valóban az 1794-es értekezés. Logikusabbnak látszik azt föltételezni, hogy Schedius német írását az Uránia szerkesztői lefordították, s a szerző magyar nyelvű munkálkodása valóban nem korábbi az 1810-es éveknél. Csakhogy a professzor szellemi védjegyét ennek ellenére valamiféleképpen a folyóirat egésze is hordozza – bár a szó szoros értelmében Schedius valóban nem számított szerkesztőnek, ahogyan ezt a kortársi és néhány évvel későbbi megnyilatkozások elemzése bizonyíthatta. Az Uránia néhány meglepően korszerű tájékozási pontját (például Forster, bizonyos mértékig Tschink) éppúgy, mint az évtizedekkel korábbi tendenciák folytatását (például Windisch, Mendelssohn, Lichtwer, Raynal) egyaránt Schedius érdemének tarthatjuk – legalábbis nagyrészt. Az Uránia bizonyos fokig tehát reprezentálja magának Schediusnak az ízlésirányát és tükrözi műveltségének szerkezetét is.

¹⁰² KOSÁRY Domokos, *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*. Bp., 1983. 526. A betiltásról hírt adott az *Ephemerides Vindobonenses* 1781. júl. 19-i számának Appendixe; a *Histoire des deux Indes* egyik példányát egyébként Hajnóczy József is birtokolta, a könyv jelzete: OSZK III. Eur. 1814 ab. (Ezekre az adatokra Hadarits József kéziratos kandidátusi disszertációja hívta fel a figyelmemet.)

¹⁰³ Az Urániában is szereplő Kleist-epigrammát (*An die geschminkte Vetulla*) néhány évvel korábban lefordította Szűts István *A' kendőzött Vetula* címen. In [Szűts István], *Erkölti és elegyes versek; mellyek némelly jelesbb német vers-költőköl: Gelleriből, Hágedornból, Kleistből, Cronegkből, és Höltyből, fordították Sz. I. által*. Pozsonban és Komáromban, 1791. 178.

¹⁰⁴ CSÁSZÁR Elemér a *Sokféleből* (1791) említ egy fabula-fordítást: Cs. E., *Deutsche Elemente in der ungarischen Dichtung des 18. Jahrhunderts*. Sonderdruck. Südost-Forschungen [Leipzig, 1941.] 146.

¹⁰⁵ Orpheus, 1790. I. kötet. 382–384.

¹⁰⁶ JÁNOSI Béla, i. m. 4–5.

[1r]

„3.)

Unter die freundlichsten, lieblichsten Erscheinungen, welche mir auf meinem langen Lebenswege vorgekom[m]en sind, die aber wie es das Loos der Schönen ist auf Erden meist auch schnell dahin schwanden, gehörte Joseph von Kármán. Ein herrlicher Jüngling, von sehr einnehmender Gestalt, von lebhaftem, stets nach höherer Bildung strebendem Geiste nur von dem edelsten Gemüthe, hatte er bald meine ganze Zuneigung desto leichter gewonnen, da wir beinahe in gleichem Alter und von gleichem Temperamente waren. Zu Loschontz geboren, wo sein Vater, Joseph v[on] Kármán, reform[atischer] Prediger, ein ausgezeichnete Kanzelredner und verdienstvoller Superintendent war, auch im J[ahre] 1792 von Kaiser u[nd] König Franz I. in den Adelstand erhoben wurde, hatte er sich nach geendigten Schulstudien, an der Universität in Pesth für die juridisch-politische Laufbahn vorbereitet, nur hernach¹⁰⁸ an der Universität in Wien sich weiter auszubilden gesucht, wo er sich viele Freunde u[nd] Gönner erwarb. Bald nach dem wichtigen Reichstag v[om] Jahre 1790/1 kam er nach Pesth, um sich eine anfänglich dem juridischen Geschäftsleben, als Advocat, zu widmen. Aber neben seinen Berufsarbeiten benützte er alle übrige Zeit¹⁰⁹ zu wissenschaftlichen, besonders belletristischen¹¹⁰ Beschäftigungen, überhaupt zur fortwährende Ausbildung seines Geistes und Erweiterung seiner Kenntnisse – wie sein hinterlassenen Excerpte u[nd] Schriften zeigen. Dabei fühlte er sich den edelsten Drang, die Früchte seiner Studien und die Erzeugnisse seines Geistes auch andern mitzutheilen und dem Vaterland durch Vorbeireitung besserer Begriffe und Grundsätze, so wie durch Ausbildung und Verfeinerung der auf Wissenschaft und Kunst damals noch so wenig angewandten ungarischen Sprache nach seinen Kräften¹¹¹ zu nützen. Zu dieser Absicht verband er sich mit seinem vertrauten Freunde, Dr Pajor, zur Herausgabe einer Zeitschrift, „Urania“, wozu ihm [1v] unser gleichgesinnte Literatur ihre Beihilfe zusagten. Diese erschien in den Jahren – –

Ach! wie herrlich hätte dieses vortreffliche Talent auf unsern Literatur einwirken können, wäre es uns nicht so bald vom naidischen Geschick aufzogen worden. Aber mitten unter den eifrigsten Bemühungen dieses edlen Geistes hatte sich der Keim einer lebensgefährlichen Krankheit in ihm entwickelt,¹¹² und bald in einen hoffnungslosen Zustand versetzt, sah er sich genöthigt, im J[ahre] 1795 Pesth zu verlassen und zu seinen damals noch lebenden würdigen Eltern sich zu verfügen, in deren Armen er auch, zu ihren unbeschreiblichen Schmerze, so wie zum herzlichsten Leidwesen seiner vielen treuen, zärtlich liebenden¹¹³ Freunde, er auch bald in Loschontz seinen Geist aufgab.¹¹⁴

¹⁰⁷ Jelzete: MTAK Kt. Történi. 2-r. 11. sz. (Kármán József életére és műveire vonatkozó). TOLDY Ferencz jegyzetei és gyűjtése). A kézirat autográf, néhány apróbb javítástól eltekintve, gondosan írt tisztázat.

¹⁰⁸ Jav. ebből: dann.

¹⁰⁹ E szó után két betű olvashatatlanul áthúzva.

¹¹⁰ E szó után három betű áthúzva: Ael.

¹¹¹ Három szó beszúrás a szövegben.

¹¹² E szó után feltehetőleg két betű olvashatatlanul áthúzva.

¹¹³ A szókezdő betű h-ból jav.

¹¹⁴ Ezután két lendületes hullámvonal jelzi, hogy a textus valóban véget ért.